

POBLACIÓ PRE-COMTAL AL PENEDÈS

JOAQUIM MICÓ I MILLAN

Aquest treball és una aproximació a un moment de la nostra història encara no prou conegut. A partir de l'estudi d'una sèrie de fonts documentals i bibliogràfiques, la majoria de l'Alta Edat Mitjana, es cerquen els indicis històrics que puguin confirmar o rebutjar la tesi que les terres del Penedès medieval eren poblades abans de l'acció comtal. Per part de l'autor hi ha la voluntat de continuar investigant en la mateixa direcció a partir de fonts arqueològiques i onomàstiques.

POBLACIÓ PRE-COMTAL AL PENEDEÈS

1.1. L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Tradicionalment s'ha considerat el segle X com el moment de la repoblació de les terres del Penedès, pretesament despoblades, per part de pagesos vinguts d'altres terres. Certament són molts els documents de l'època que ens parlen de concessió d'alous, de donacions de terres, de construcció de castells, d'ocupació de terres despoblades i ermes, etc... Si a aquest fet afegim el desconeixement o inexistència de documents més antics referents a aquest territori i la manca d'una investigació sistemàtica i generalitzada en arqueologia alt medieval, podem acceptar com prou versemblant la tesi historiogràfica d'una terra de ningú repoblada intensament a partir de mitjans del segle X. Amb tot, alguns autors ja havien dubtat d'aquesta afirmació en base a una sèrie d'indicis documentals, toponímics, arqueològics i fins i tot orogràfics que semblen indicar l'existència, si mes no, d'alguns nuclis de població anteriors al moment de la suposada repoblació. Per exemple, Albert Virella va palesar l'existència de molins i, per tant, d'un poblament pagès organitzat, a ponent del Llobregat ja el 904, la qual cosa implicava «un poblament anterior al certificat pels documents que ens han arribat».⁽¹⁾ També Miquel Barceló, bàsicament a partir de la toponímia que considera d'origen musulmà, defensa la tesi que el Penedès no és abans del segle X una terra completament despoblada i erma, «sinó que hi ha poblacions no enquadrades políticament pels senyors catalans»,⁽²⁾ i en

base a la toponímia també defensa l'existència, en algun moment de l'Alta Edat Mitjana, de nuclis de població musulmana. Fins i tot, com assenyalàvem abans, l'orografia del Penedès s'ha tingut en compte com un probable factor de pervivència de població dins aquest territori, així, per a Josep Iglesias, «l'extensió i abruptesa d'aquesta orografia [la serralada pre-litoral] ens ha fet considerar la possibilitat de la permanència allà dalt de molts petits estols de gent de procedència cristiana ja en els temps de la submissió mora».⁽³⁾

Alguns autors clàssics, com ara Hinojosa o Bonnassie, també han defensat l'existència de nuclis poblacionals previs a la repoblació del segle X, sempre en termes similars als anteriorment esmentats, però la investigació metòdica que provi o refusi científicament aquesta hipòtesi encara resta per fer. Aquest treball no pretén presentar conclusions definitives, abans al contrari, és un exercici de reflexió per assentar unes bases de partença per a una posterior i més àmplia investigació. Així, a les següents pàgines, analitzarem un grapat d'indicis de diferent caire que ens permetran començar a bastir una hipòtesi historiogràfica: els territoris del Penedès no eren totalment despoblats abans de la repoblació del segle X i, en el terreny del factible, podem situar una certa pervivència de població des de l'època tardo-romana. Per altra banda, la toponímia i alguns textos de fonts bibliogràfiques àrabs ens susciten la possibilitat que aquesta població coexistís al costat d'alguns nuclis poblacionals musulmans, la importància o existència dels quals només podria establir la recerca arqueològica.

1.2. TERRA DE FRONTERA

Abans, però, de començar amb l'anàlisi dels indicis que permeten llençar la tesi esmentada, sembla oportú considerar algunes qüestions sobre les quals cal parar atenció.

Primer cal definir l'àmbit d'aquest treball d'investigació. Per una banda, hem parlat de poblament pre-comtal, amb la qual cosa ens estem referint a aquells, per ara hipotètics, assentaments de població en el Penedès, previs al segle X i, per tant, anteriors a la jurisdicció plena sobre aquest territori del comtat de Barcelona. De l'altra banda, calia definir un territori en el qual centrar les investigacions, i tenint en compte la dificultat d'establir una parcel·lació territorial prou acceptable des del punt de vista

Dins el territori del castell de Cervelló es demostra documentalment un poblament anterior al segle X (foto arxiu Joan Virella).

Sepultura antropomorfa del castell de Cervelló. Aquest tipus d'enterraments ens evidencia, així mateix, l'existència d'un poblament a la zona entorn al segle X (foto arxiu Joan Virella).

històric, s'ha seguit un criteri geogràfic, prenent els rius Llobregat i el seu afluent, l'Anoia, com a frontera nord i ponent i el riu Gaià com a frontera al sud. Aquests rius delimiten una frontera natural que, sense correspondre exactament amb el marc polític medieval⁽⁴⁾ s'acosta amb suficiència com a delimitació territorial teòrica davant una investigació. Per no haver «d'inventar» cap substantiu per a la denominació d'aquest territori geogràfic, emprem el de Penedès, per ser el que millor s'acosta al nostre propòsit.

Tambe cal tenir en compte que la manca (o desconeixement) de documentació anterior al segle X no significa necessàriament que aquesta no hagi existit mai. El saqueig i incendi del monestir de Sant Cugat en la ràtzia d'al-Mansur del 985 va significar una indubtable pèrdua de molts documents anteriors; per altra banda, les incursions reiterades dels musulmans en les terres del comtat de Barcelona, així com l'estat permanent de guerra també són factors que devien influir en la destrucció de documents antics. En efecte, des del 815 i fins a la ràtzia d'al-Mansur (i d'altres característiques, també abans i després d'aquest període) les ràtzies són constants i prou destructives, només assenyalant les més importants⁽⁵⁾ trobem les *aceifas* d'Abdal-làh ibn Ubad Al-làh els anys 815 i 827, l'ajut dels exèrcits d'Abd al-Rahman a la revolta d'Aissó (828), la campanya contra el Bages, Lluçanès i Osona d'Abd al-Wahid ibn Yazid (842), la participació d'estols d'Abd al-Rahman en ajuda de Guillem, fill de Bernat de Septimània, contra Aleran, comte de Troyes i nomenat comte de Barcelona per Carles el Calb (850), la ràtzia sobre Barcelona i/o els territoris propers on sembla produir-se la mort d'Aleran (851 o 852),⁽⁶⁾ l'atac a Barcelona per Terrassa comandat per Musa (856), les lluites frontereres entre cristians i Ismail ibn Musa (883-885), les ràtzies del rei d'Osca i senyor de Lleida, al-Tawil (909-914), les incursions de Yaya ibn Muhammad i els seus generals Anmad ibn Galí i Hudhaid ibn Hashim (965), etc... Sembla raonable creure que les possibles destruccions de documents havien de ser constants, amb la qual cosa, i tenint en compte el costum legalista del comtat de Barcelona, s'han de considerar habituals les noves redaccions de documents que reflectessin el contingut dels destruïts. I és en aquest àmbit on cal donar resposta a l'aparició sobtada d'un bon grapat de documents que fan referència al Penedès del segle X. Com podem comprovar, aquests documents⁽⁷⁾ reflecteixen quasi bé sempre situacions prou anteriors al moment en què són redactats. Però, a més, cal tenir en compte un altre factor que encara aprofundeix més en la versemblança d'aquesta afirmació: seguint

l'afortunada tesi de Pierre Bonnassie, la roturació de noves terres es realitzà espontàniament, «al marge de qualsevol directriu d'ordre superior»,⁽⁸⁾ però la qual cosa l'aparició de documents sobre el Penedès, d'una compacta cronologia, potser no respondria a la nova redacció dels destruïts, sinó a la regulació de situacions de fet que portaren a terme les autoritats comtal i bisbal, dotant els territoris poblats amb anterioritat «d'un enquadrament militar, administratiu i eclesiàstic».⁽⁹⁾ Fos d'una manera o de l'altra (sense descartar que probablement hi hagué alhora redacció de documents tant per destrucció d'antics com per regulació administrativa d'una situació de fet), la lectura dels documents demostra, una i altra vegada, que molts d'aquests reflecteixen situacions anteriors al moment de la seva redacció. Certament, el Penedès fou a l'Alta Edat Mitjana terra de frontera entre el comtat de Barcelona i el territori islàmic, i en els primers moments d'aquest «status» de frontera, lliure (o gairebé lliure) de cap mena d'administració d'un poder polític, però manifestar al respecte de la repoblació que «a principi del segle X s'establiren caps de pont a l'altra banda del Llobregat, on, a diferència del Vallès, calia partir de zero»,⁽¹⁰⁾ queda, com tractarem de demostrar, molt lluny de la realitat. Resulta obvi que no puguem quantificar demogràficament ni socialment els nuclis de població establerta al Penedès abans del segle X, i en molts casos tampoc el seu origen, però sí que podem constatar i documentar la seva existència.

2.1. INDICIS FONTS DOCUMENTALS

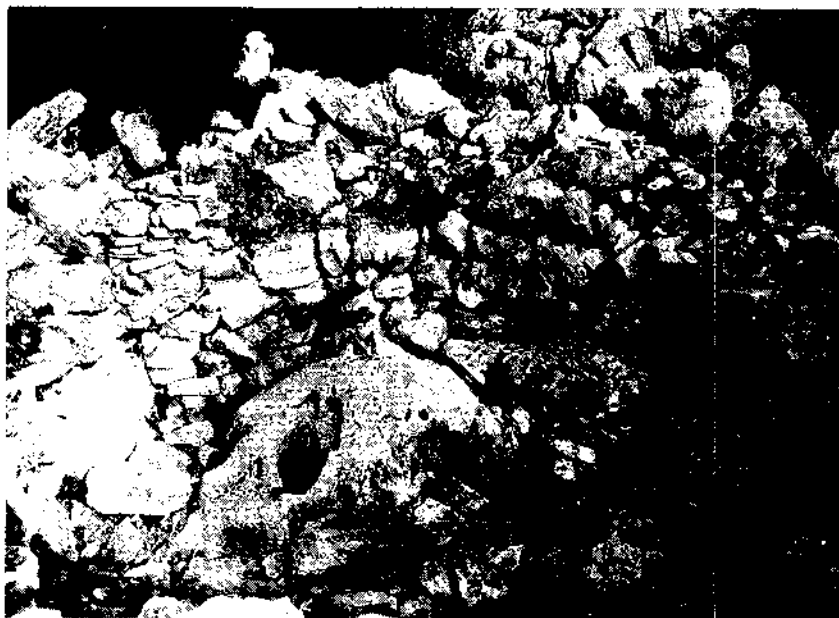
Aquest capítol no pretén ser un corpus exhaustiu de tots els indicis que trobem als documents i que palesen la versemblança de la tesi defensada. Són molts els documents conservats d'aquesta època i el procés d'investigació es troba encara en una fase preliminar, però la documentació examinada, si encara no conclouent, és prou significativa a aquest respecte.

Ja hem esmentat el treball de Virella sobre els molins a ponent del Llobregat, per la qual cosa no considerarem per ara aquest estudi, tot recordant que Virella demostra documentalment un poblament anterior al segle X al territori del castell de Cervelló i, per tant, donem com a vàlides les conclusions d'aquest autor i la seva reflexió sobre una més que probable població pretèrita a la zona. Aprofitarem, però, per assenyalar que en un dels documents estudiats per Virella⁽¹¹⁾ apareixen

dues dones anomenades Placidia i Virgilia, dos noms inequívocament romans (en un moment on els noms són generalment germànics o germanitzats) i, per tant, un primer indici (que analitzarem en un futur)⁽¹²⁾ sobre una possible pervivència poblacional d'origen tardo-romà.

Doc. núm. 9 CSCV (21 de febrer de 917)

En aquest document Ermenard i Udalard, del castell de Subirats, concedeixen al cenobi de Sant Cugat un alou «de illorum aprisione quod tenebat prope rio Annolga». Com assenyala Bonnassie,⁽¹³⁾ «aprisió no és altra cosa que el dret del primer ocupant a posseir una terra en total propietat quan s'ha romput i explotat de manera ininterrompuda durant trenta anys». Per aquest motiu cal recular, si mes no, fins al 887 el moment d'establiment de l'alou. Altres fragments del document mostren indicis de certa organització pagesa a la zona, quan fa referència a les afrontacions de l'alou: «et de parte meridie vel circi in ipsas conbas unde aqua discurrit per imbres». Resulta evident que si hi havia uns canals artificials per a la conducció d'aigua (imbres-icis, és el mot llatí que designa els canals construïts amb teula acanalada), algú els havia construït i conservat. També resulta interessant el testimoni del document sobre unes construccions antigues que hi havia a la zona,⁽¹⁴⁾ prop d'una vila antiga, l'origen de les quals i amb sort només ens podria aclarir l'arqueologia: «in ipsa serra vel puio ubi ipsi monumenti sunt antiqui, prope ipsa villa antiqua». De totes maneres, la redacció d'aquest fragment sembla assenyalar l'existència propera d'una vila romana, sense que puguem afirmar amb seguretat si era abandonada o ocupada, perquè la referència a una «villa antiqua» no assegura pas que aquesta fos activa o no. Amb tot, sembla molt poc probable l'abandó total de la vila des de l'època romana o visigòtica, i en tot cas si la vila era deshabitada el 917, acceptant també que el conjunt de la vila pogués estar força malmès, l'abandó no podia ser molt antic, ja que es conserva prou bé en la memòria dels signants del document que es tractava d'una «villa antiqua» o, en tot cas, es conservava des del punt de vista de les seves estructures. Això ens porta a afirmar que bé en aquella vila va haver-hi una pervivència poblacional d'antic, bé que s'havia abandonat no feia pas gaires anys, o bé que els seus veïns eren establerts a la zona prou pretèritament per conservar en la memòria familiar que aquelles construccions «pertanyien» a una antiga vila. Qualsevol de les tres possi-

Un document dona testimoni d'unes construccions antigues que hi havia a la zona del castell de Subirats, probablement al Pujol d'en Figueres (foto arxiu Joan Virella-1973).

bilitats ens referma en la tesi de l'existència de nuclis poblacionals anteriors al segle X. I just aquí, també com a reforç d'aquest argument, cal tornar a recordar que el document ja ens retrau, i com a mínim, a l'any 887.

Doc núm. 1 CSCV (875/877)

Aquest document és el precepte desaparegut de Carles el Calb, en el qual confirma a l'abat Ostofred les possessions del monestir de Sant Cugat. Josep Rius ja demostra en les notes del Cartulari que el document existí, argumentant que uns quants documents de data posterior, en esmentar-lo i no ser contestats a l'època, confirmen l'existència d'aquest primer document. Dos d'aquests documents que confirmen el precepte del rei Carles (els núms. 173 i 452 del CSCV) fan referència al territori del Penedès històric. El més antic data del 986⁽¹⁵⁾ i és el precepte de Lotari amb el qual confirma els béns del monestir de Sant Cugat. En la redacció del document sembla clar que l'incendi del monestir⁽¹⁶⁾ ocasionà la destrucció del precepte del rei Carles i que cal revalidar les seves disposicions amb aquest altre document. I és en aquest nou precepte que trobem refrendat el domini del monestir en llocs dels termes de Castellet, Subirats, Olèrdola, Santa Oliva, Guàrdia de Banyeres, Tomoví, Querol, etc... i quan concedeix al monestir la recepció de delmes i primícies, ho fa assegurant que l'esmentada recepció era costum d'antic d'aquests llocs «decimas quoque et primicias uti consuetum est ipsi loco ab antiquis temporibus accipere concedimus». Si relacionem tots dos documents, sembla evident que, un altre cop si mes no, cal retrocedir entorn els anys 875-877 per trobar ja l'establiment de diversos grups de població al Penedès històric. El document núm. 452, datat l'any 1013, també fa referència al precepte de Carles el Calb i, emprant arguments similars als referits pel document núm. 173, podem afirmar que també el terme de Calders⁽¹⁷⁾ era poblat entorn 875-877.

Doc. núm. 1 AES (21 de setembre de 955)

Tot aparentant ser la carta de població d'un lloc despoblat, aquest document és un dels molts en els quals trobem mostres d'un poblament previ al moment de la redacció. Fragments com «*terras meas cultas et*

ermas»; «mihi advenit aliquid de genitrici nostro et aliquid per mea comparacione»; «et afrontat ec omnia de parte circi in ipso torrente quod per imbre ducit aqua» evidencien aquest fet. Si seguim un altre cop Bonnassie,⁽¹⁸⁾ «El papel de los Condes Catalanes consistió sobre todo en dotar a las zonas repobladas de un encuadramiento militar, administrativo y eclesiástico» i, lligant amb la nostra tesi, aquesta pretesa repoblació⁽¹⁹⁾ fou en realitat «l'oficialització» de dret de situacions que ja es donaven de fet. En altres paraules, es posen sota la tutela comtal uns territoris que, fins aquell moment, havien gaudit del cert grau de llibertat que la seva condició de frontera els donava.

Doc. núm. 45 CSCV (22 d'agost de 956)

Aquí trobem el primer esment documental conegut del terme de Lavit (en la font «Kastrum Vidde»). El document ens informa de diversos

El terme de Calders es creu que era poblat entorn el 875-877, no obstant, els vestigis de poblament més antic corresponen al castell de Calders, del qual únicament queden algunes romanalles (foto arxiu Joan Virella-1967).

molins hidràulics, de plantacions d'olivers i vinyes, etc... en conseqüència, hem de convenir també en l'existència d'estructures agràries prou anteriors a la data del document, ja que aquestes dibuixen un paisatge massa ric per a ésser de recent roturació. A més, el document tracta de la venda d'un alou que els venedors manifesten seu «per nostra comparacione, ad me Druda per genitores vel per qualicumque voce». Queda clar que cal retrocedir en el temps d'aquest assentament un mínim d'una generació. Estem, doncs, davant un altre cas d'un primer esment documental que ens parla d'un poblament establert prou temps enrera.

Doc. núm. 11 CPF (26 de juliol de 1012)

Aquest document, certament tardà per l'època que estem tractant, ens interessa per tres qüestions convergents. La primera fa referència a la informació que ens dona sobre la necessitat de repoblar la zona davant l'abandó produït per la devastació que van fer els musulmans «incursiōne prave gentis atque sevissima hismaelitica [multitudo] cum eorum sphalangis [tum occursio] assidua (...)» i l'esment de la donació feta a Hinsabert de les terres, «baselica» i «opidum» del lloc de Santa Oliva. Sembla molt clar que la despoblació soferta a la qual fa referència el document ha de ser conseqüència de la ràtzia d'al-Mansur del 999, que sabem va travessar i assolar el Penedès i la vall del Llobregat fins a destruir Manresa, perquè tenim esments documentals de Santa Oliva d'anys anteriors (Doc. núm. 126 CSCV, de l'any 971 i el ja esmentat precepte de Lotari del 986) a partir dels quals cal acceptar que el lloc era, en alguna mesura, poblat.⁽²⁰⁾ La segona qüestió que ens afecta d'aquest document és el fet que esmenti l'existència d'una «baselica» i un «opidum» (sic), mots que, en l'actual estat de la nostra investigació, no podem considerar freqüents en els documents del Penedès,⁽²¹⁾ i que semblen suggerir unes construccions urbanes prou antigues. Aquest fet ens fa creure que l'església i ciutat de Santa Oliva devien existir ja en l'època tardo-romana o visigòtica. Sobretot si tenim en compte la tercera de les qüestions que ens interessen del document: quan es refereix al lloc de Santa Oliva deixa molt clar que aquest topònim és una pervivència d'un temps remot, ja que manifesta «quem nominati indicunt locum Sancta Oliva, sicut antiquitus exinde vocitatum».

2.2. INDICIS FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

Les fonts bibliogràfiques més importants per esbrinar quin fou el poblament del Penedès abans del domini efectiu del comtat de Barcelona són, sense dubte, les dels historiadors de la medievalitat musulmana. Encara que gairebé mai no parien del Penedès, aquestes fonts ens donen una informació indirecta molt valuosa. També, però, cal comptar amb les fonts bibliogràfiques cristianes, potser menys interessants per al territori estudiat, però sempre susceptibles de donar informació indirecta d'utilitat.

Sense tancar tampoc encara aquesta àrea de la investigació, hem d'acceptar que els fets narrats per les fonts que a continuació citem segueixen avalant la tesi que el Penedès medieval mai no es va despoblar del tot. Una última consideració: cap de les fonts relacionades està comentada en el seu apartat, ja que per qüestions metodològiques es fa necessari un comentari conjunt de tot el grup.

ALMACARÍ, segons Millàs i Vallicrosa⁽²²⁾

Per aquest autor sabem que entorn els anys 809-810⁽²³⁾ «es multiplicaren les incursions dels francs en les fronteres, aprofitant-se de com estava ocupat Alhàquem amb els sublevats, sortí d'expedició l'Emir en persona (...); conquerí les fronteres i els castells, destruí les rodalies, matà, captivà i saquejà, i tornà victoriós a Còrdova».

FALS ABENCOTAIBA, segons Millàs i Vallicrosa

Sabem que Husa ibn Nossair, entre 713-714, ocupa la major part de Catalunya i que «retornà d'Espanya després que deixà ràbides i guarnicions en les seves fronteres».

ABENADARÍ, segons Millàs i Vallicrosa

Ens dona notícia que l'any 212 de l'era musulmana (del 22 d'abril de 827 a 22 de març de 828), «Abdai-làh ibn Ubaid Al-làh,⁽²⁴⁾ el valencià, fou amb l'*aceifa* a la casa de la guerra, recorrent el país de l'enemic fins arribar a Barcelona, a la qual per espai de seixanta dies malvestà i assolà».

El lloc de Santa Oliva és esmentat en un document de l'any 971 i en el precepte de Lotari del 986 (foto arxiu Rotger Sintès).

AL-IDRISSÍ, segons Balañà i Abadia⁽²⁵⁾

Aquest autor, mort en la primera part del segle XII, ens parla de Tarragona i, a banda d'altra informació, ens diu que «Ara és habitada, però en temps passats era deserta perquè es trobava entre els territoris dels musulmans i dels cristians».

IBN H'ALLAN, segons Balañà i Abadia

Ens tramet la notícia d'una diferenciació en el tractament fiscal dels territoris musulmans fronterers, atorgada als habitants de Tortosa perquè «eren veïns d'un enemic dur del qual patien perjudicis».

CRÒNICA DEL MORO RASIS, pp. 41 i 42

Ens informa de la Tortosa i la Tarragona de començaments del segle VIII, i d'aquesta última ens diu que «es cibdad mui vieja et poblada de los antiguos et yaze sobre la mar».

FONT MUSULMANA ANÒNIMA, segons Molina⁽²⁶⁾

Per aquest autor anònim sabem que Tarragona «Es una ciudad antigua y muy fortificada (...); tiene molinos que se mueven gracias al agua marina, que es conducida hasta ellos por métodos artificiales y de ingeniería. Cuenta con numerosos distritos y castillos inaccesibles; limita con la región de Barcelona (...).

CRÒNICA DE GOTMAR⁽²⁷⁾

Font que ens informa que «Ludovico, hijo de Carolo, se hizo el amo del reino, y reinó veintiocho años y seis meses; fue él quien se dirigió a Tortosa y la sitió». Recordem que el Ludovic fill de Carlemany va regnar entre 813⁽²⁸⁾ i 833, restaurat en l'imperi el 835 i fins al moment de la seva mort, el 840. Com Balañà ens diu, a partir d'una font musulmana, que fou l'any 809 quan es produí el setge de Ludovic a Tortosa,⁽²⁹⁾ hem de considerar que la crònica de Cotmar es refereix a Ludovic com a rei d'Aquitània, ja que ostentava aquest títol des del 781.

CONCLUSIONS RESPECTE A LES FONTS BIBLIOGRÀFIQUES ESTUDIADES

Tenint en compte tot el que ens diuen aquestes fonts, cal acceptar les següents conclusions bàsiques:

1. La terra de frontera que separava Tarragona i Barcelona⁽³⁰⁾ era plena de fortificacions d'alguna mena durant tot el període comprès entre els segles VIII i XII, encara que en algun moment les noves (o reaprofitades) fortificacions cristianes havien de substituir les musulmanes.

2. Que l'*aceifa* de Abdal-làh (dit el València perquè era establert en aquesta ciutat), entorn el 827,⁽³¹⁾ devia prendre el camí de la Via Augusta en el seu camí cap a Barcelona, perquè aquesta era la via de comunicació que havia de seguir un exèrcit provinent de València; com que Abdal-làh va recórrer «el país de l'enemic», aquest havia de ser un Penedès ocupat per cristians, fora o no de la jurisdicció comtal.

3. Que Tarragona, habitada per actius hispano-romans en una primera etapa, va patir després certa⁽³²⁾ despoblació. Probablement en el moment de l'avanç de la jurisdicció comtal i l'ofensiva del comte Sunyer (936-937).

4. Que si Ludovic assetjà Tortosa, tot considerant la diferència de la idea d'acció militar entre francs i musulmans, devia comptar amb la seguretat que la seva reraguarda⁽³³⁾ no podia ser atacada i que la seva pretensió era conquerir la ciutat, i no pas portar a terme una expedició de càstig.⁽³⁴⁾

5. Que al gener del 941, quan els tortosins musulmans demanen l'eximició de tributs pels perjudicis ocasionats per l'enemic, la frontera cristiana devia estar molt més enllà del Penedès, perquè la petició és d'aquest moment i, pel que sabem, no d'abans. Però, a més, coneixem per fonts cristianes que Sunyer saqueja el litoral tarragoní el 936-937, que el 942 els cristians ocupen Tarragona i el 966 encara els comtes Borrell i Miró reben el tractament de prínceps d'aquesta ciutat.⁽³⁵⁾

2.3. CONCLUSIONS PROVISIONALS

De tot el que s'ha dit fins ara es desprèn que, en un primer moment, el Penedès fou ocupat pels musulmans i aquests havien edificat fortifi-

cacions d'alguna mena dins d'aquest territori,⁽³⁶⁾ el qual fou parcialment ocupat per cristians de molt temps enrera, potser amb pervivència del món hispano-romà i/o visigòtic, amb un avanç espontani de repoblació que podria coincidir amb les campanyes de Sunyer. Però si bé aquesta petita mostra de documents comencen a provar la tesi defensada, encara cal aprofundir molt més en la investigació, ja que creiem que el corpus documental que confirmi definitivament la nostra hipòtesi ha de ser encara més important. Estem treballant encara en aquest aspecte i en altres disciplines aplicades,⁽³⁷⁾ però podem avançar que els nous documents consultats apunten en la mateixa direcció; potser aviat tindrem la sort de poder presentar un treball més concloent al respecte, per ara queda el testimoni d'uns indicis que, si més no aparentment, confirmen la versemblança de la tesi defensada.

ABREVIATURES

CSCV	Cartulari de Sant Cugat del Vallès
AES	Arxiu de l'Església de Solsona
CPF	Cartas de Población y Franquicia

NOTES

- (1) VIRELLA I BLODA, Albert: «El molins d'aigua en l'Alta Medievalitat a ponent del Llobregat», *Miscel·lània Penedesenca VI*, Institut d'Estudis Penedesencs. Vilafranca del Penedès, 1983, pp. 257-260.
- (2) BARCELÓ, Miquel: *Assentaments berbers i àrabs a les regions del Nord-Est de l'al-Andalus: El cas de l'Alt Penedès (Barcelona)*. Col. La Marche Supérieure d'al-Andalus et l'occident Crétien. Publications de la Casa de Velázquez, Série Archéologie XV, Universidad Zaragoza, Madrid, 1991, p. 89.
- (3) IGLESIAS, Josep: *La reconquesta de les valls de l'Anoia i el Gaià*. Col. Episodis de la Història, Editorial Dalmau, Barcelona, 1963, p. 6.
- (4) A banda d'incloure les tres comarques històriques del Penedès, aquest marc entre rius comprèn altres zones geogràfiques que queden fora d'aquests límits administratius, fins i tot en l'Edat Mitjana, però com a definició territorial sobre la qual exercir una recerca historiogràfica, és, creiem, la millor elecció.
- (5) Encara que sigui només per estar millor documentades.
- (6) Les fonts són els Annals Bertians i Ibn al-Athir.
- (7) Precisament la majoria estan recollits al Cartulari de Sant Cugat del Vallès.

- (8) BONNASSIE, Pierre: *Del esclavismo al feudalismo en Europa Occidental*. Ed. Crítica, Barcelona, 1993, p. 111.
- (9) BONNASSIE, *op. cit.*, p. 110.
- (10) SALRACH, J.M. i AVENTIN, M. *Conèixer la història de Catalunya. Dels orígens al segle XII*. Vol. I, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1985.
- (11) Doc. núm. 71 CSCV (21 de febrer de 964).
- (12) En aquesta fase del treball encara no hem analitzat en profunditat les possibles dades que ens aporta l'onomàstica dels documents estudiats, però trobem alguns indicis significatius dels quals, aquests dos noms llatins, només són un petit exemple. En la futura continuació d'aquesta investigació provarem de trobar resposta satisfactòria a aquest punt, ara per ara només un discret indicati.
- (13) *Op. cit.*, p. 109.
- (14) Probablement es refereix a l'actual Pujol d'en Figueres.
- (15) No entrem en la discussió sobre la seva datació, molts cops polèmica. La solució de Rius és prou convincent per acceptar-la.
- (16) Precisament un any abans, el 985.
- (17) Terme al qual fa referència aquest document del 1013.
- (18) Vegeu nota 9. *Op. cit.*, p. 110.
- (19) La qual, encara que ara per ara tampoc no podem quantificar, certament existí; però, com ja comença a observar-se a aquestes alçades del treball, no va implantar-se sobre un territori totalment despoblat.
- (20) Qui pagaria els delmes, als quals es refereix el document núm. 173, si els termes dels quals parla fossin abandonats del tot?
- (21) No he trobat cap referència documental a una basilica en el Penedès alt medieval fora dels nuclis urbans aparentment citats al Doc. núm. 1 CSCV. Per altra banda, quan un document parla de «l'altra» ciutat de la Marca, Olèrdola, sempre l'anomena «civitas» (Docs. núms. 130, 134, 136, 213, 277, 479, etc... CSCV). He trobat un altre esment d'un «oppidum» referent a la Geltrú, però datat el 1363, no ens permet traçar un paral·lelisme amb el cas de Santa Oliva (Doc. citat per AVINYÓ ANDREU, Joan, *Història de Cubelles*, coeditat per l'Ajuntament de Cubelles i Institut d'Estudis Penedesencs, 1993, p. 11).
- (22) Seguim sempre les traduccions dels arabistes que citem, en aquest cas tret de l'obra *Textos dels historiadors àrabs referents a la Catalunya Carolíngia*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1987 (edició dels plecs impresos l'any 1936).
- (23) La data de l'original és l'any 196 de l'era islàmica, per tant, entre el 15 d'octubre de 809 i el 4 d'octubre de 810.
- (24) Aquí introduïm la correcció del nom que proposa Balaña en la seva obra citada en la nota 25.
- (25) *Els Musulmans a Catalunya (713-1153)*, Col. Orientalia Barcinonensia núm. 12, Ed. AUSA, Sabadell, 1993.
- (26) MOLINA, Lluís: *Una descripció anònima de Al-Andalus*. 2 vols. Instituto Hispano Àrabe de Cultura, Madrid, 1983.

- (27) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, I, p. 468.
- (28) El 813 compartia dignitat imperial amb el seu pare, i el succeí l'any següent.
- (29) *Op. cit.*, p. 260.
- (30) La qual cosa vol dir el Penedès històric, lògicament.
- (31) Per a Balañà hi hagueren dues expedicions, una l'any 815 i l'altra el 827 (*Op. cit.*, p. 95).
- (32) Tenint en compte el que manifesten altres autors més contemporanis a l'època que narren, cal pensar que Al-Idrissi exagerà en parlar d'una Tarragona deserta.
- (33) Cal considerar aquí els territoris al nord de Tortosa i fins a Barcelona, per tant, el camp de Tarragona i el Penedès.
- (34) Balañà comenta en l'*op. cit.*, p. 260, que Ludovic prengué la ciutat dos anys més tard, encara que per un període breu.
- (35) Coneixem per referències fragmentades l'existència d'un polèmic document datat el 888, segons el qual el comte Guifré hauria arribat en les seves conquestes fins al Camp de Tarragona. A banda d'aquesta nota, no fem cap esment sobre el tema perquè no hem pogut consultar amb primera persona l'esmentat document. Amb tot, creiem versemblant que Guifré s'internés en aquest territori i conquerís algunes zones, especialment de l'Alt Penedès, perquè, com hem vist abans en l'apartat de les fonts documentals, pel 888 hi havia assentaments cristians al Penedès, que ben bé podien col·laborar en alguna mesura amb un comte també cristià.
- (36) Probablement talaies de guaita en les vies de comunicació, molt especialment entorn la Via Augusta, anomenada en les fonts medievals com «calciata o strata franchisca». Vegeu l'article de GIRÓ ROMEU, Pedro a «Identificación de algunas vías romanas en el Penedès». *Actas y comunicaciones de la I Asamblea Intercomarcal de Investigadores del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, 1950; BALAÑÀ I ABADIA, *op. cit.*, pp. 42 i 77-78; i EPALZA, Mikel de, a *Toponímia àrab i estructura comarcal. El Penedès*. Societat Onomàstica. Butlletí Interior, XL, juny 1990, pp. 77-80.
- (37) Vegeu nota núm. 12.